

EUROOPAN YHTEISÖJEN KOMISSIO

Bryssel 12.9.2002
KOM(2002) 502 lopullinen

**KOMISSION KERTOMUS NEUVOSTOLLE, EUROOPAN PARLAMENTILLE
JA TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE**

LAINAUSOIKEUDESTA EUROOPAN UNIONISSA

SISÄLLYSLUETTELO

1.	Johdanto: tiedonannon tavoitteet	3
2.	Lainausoikeutta koskeva oikeudellinen tilanne ennen direktiivin antamista.....	3
3.	Neuvoston direktiivin 92/100/ETY säännökset	4
3.1.	Tekijänoikeutta koskeva vihreä kirja vuodelta 1988.....	4
3.2.	Lainausoikeuden yhdenmukaistamistarve	4
3.3.	Direktiivin lainausoikeuskäsite	5
3.4.	Jäsenvaltioiden direktiivin mukaiset velvollisuudet	6
4.	Tilanne jäsenvaltioissa.....	7
4.1.	Jäsenvaltioiden kansallisella tasolla luomat lainausoikeudet	7
4.2.	Lainausoikeuden toimivuus	10
5.	PÄÄTELMÄ.....	11
5.1.	Lainausoikeus sisämarkkinoiden kannalta.....	11
5.2.	Näkymät.....	12

KOMISSION KERTOMUS NEUVOSTOLLE, EUROOPAN PARLAMENTILLE JA TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE

LAINAUSOIKEUDESTA EUROOPAN UNIONISSA

1. JOHDANTO: TIEDONANNON TAVOITTEET

Ministerineuvosto antoi 19. marraskuuta 1992 direktiivin 92/100/ETY vuokraus- ja lainausoikeuksista sekä tietyistä lähioikeuksista¹. Direktiivi oli tarkoitettu panna täytäntöön 1. heinäkuuta 1994 mennessä. Direktiivin 5 artiklan 4 kohdassa säädetään, että komissio laatii 1 päivään heinäkuuta 1997 mennessä kertomuksen yleisölle lainauksesta yhteisössä. Koska jotkut jäsenvaltiot panivat direktiivin täytäntöön vasta äskettäin, määräaika ei saavutettu. Yleisölle lainaamisen käsite on juurtunut syvään jäsenvaltioiden kansallisiin kulttuuriperinteisiin. Jäsenvaltioiden lainaustoimintatavoissa on huomattavia eroja. Sen vuoksi direktiivin lainaussäännösten lähentämistavoitetta rajattiin. Direktiivin mukaisesti komissiolta pyydettiin lainausoikeuden toimivuutta koskevaa kertomusta, joka komission on esitettävä Euroopan parlamentille, neuvostolle ja talous- ja sosiaalikomitealle.

Kertomuksen esittämisvelvollisuuden tarkoituksellinen sisällyttäminen 5 artiklaan on osoitus erityisestä kiinnostuksesta, jota lainausoikeuden alan kehitys on herättänyt. Direktiivin 5 artiklan 4 kohdan mukaisesti tämän kertomuksen tavoitteena on arvioida, mikä on yleisölle lainaamisen tilanne yhteisössä, miten jäsenvaltiot ovat panneet täytäntöön direktiivin säännökset ja miten pitkälle yhdenmukaistamisessa on päästy, sekä vetää johtopäätökset lainausoikeuden käsittelystä Euroopan unionissa.

2. LAINAUSOIKEUTTA KOSKEVA OIKEUDELLINEN TILANNE ENNEN DIREKTIIVIN ANTAMISTA

Lainausoikeus voidaan johtaa 1900-luvun alkupuolelle, ja se liittyy läheisesti yleisten kirjastojen kehitykseen. Maksua tai jäsenmaksua vastaan kirjoja "lainaavien" yksityisten kirjastojen merkitys väheni sitä mukaa kuin maksuttomia yleisiä kirjastoja syntyi. Toisen maailmansodan jälkeen yksityisten kirjastojen määrällä ei enää ollut merkitystä. Koska valtio tuki voimakkaasti yleisten kirjastojen määrän kasvua ja niiden parantamista, lainattujen kirjojen lukumäärä kasvoi huomattavasti. Tämän kehityksen seurauksena tekijät vaativat korvausta teostensa lisääntyneestä käytöstä. Lainsäätäjät eivät kuitenkaan toimineet välittömästi, vaan ottivat asteittain käyttöön yksinoikeuteen tai tekijänoikeuskorvauksiin perustuvan lainausoikeuden.

Lainausoikeus otettiin ensiksi käyttöön pohjoismaissa (Tanskassa (1946), Ruotsissa (1955), Suomessa (1961)) ja seuraavaksi Alankomaissa (1971), Saksassa (1972) ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa (1979/1982). Saksa oli ainoa maa, jossa lainausoikeus sisällytettiin tekijänoikeuslainsäädäntöön, kun taas muissa maissa otettiin käyttöön erityislait. Maiden säännökset poikkesivat toisistaan monessa suhteessa (oikeudenhaltijat, tietovälineet ja kirjastojen lajit). Belgiassa lainausoikeus

¹ Neuvoston direktiivi 92/100/ETY, annettu 19 päivänä marraskuuta 1992, vuokraus- ja lainausoikeuksista sekä tietyistä tekijänoikeuden lähioikeuksista henkisen omaisuuden alalla, EYVL L 346, 27.11.1992, s. 61 (direktiivi)

oli osa levitysoikeutta. Kreikassa, Ranskassa ja Luxemburgissa tekijöillä oli teoriassa yksinomainen lainausoikeus, joka perustui käsitteeseen "droit de destination" (oikeus määrätä teoksesta). Espanjassa oli yksinomainen levitysoikeus, jota ei ilmeisesti kuitenkaan käytännössä sovellettu. Portugalissa lakia voitiin tulkita eri tavoilla: ei lainausoikeutta tai yksinoikeus, joka muodosti osan laajaa levitysoikeutta. Irlannissa ja Italiassa ei ollut yksinomaista lainausoikeutta eikä lainaus yleisölle oikeuttanut korvaukseen.

3. NEUVOSTON DIREKTIIVIN 92/100/ETY SÄÄNNÖKSET

3.1. Tekijänoikeutta koskeva vihreä kirja vuodelta 1988²

Tekijänoikeutta koskeva vihreä kirja vuodelta 1988 oli ensimmäinen komission asiakirja, jossa käsiteltiin tekijän- ja lähioikeuksien käsitteistön yhdenmukaistamistarvetta. Se sisälsi seitsemän lukua, joissa kuvattiin ja analysoitiin alueita, joilla komission mielestä kaivattiin toimia. Luvussa 4 käsiteltiin levitysoikeutta, oikeuden lakkaamista ja vuokrausoikeutta. Luvussa 2 taas käsiteltiin laitonta valmistusta. Direktiivi sai alkunsa näistä kahdesta luvusta. Vihreässä kirjassa ei kuitenkaan puututtu muun kuin kaupallisen vuokrauksen alalla esiintyviin mahdollisiin toimintatarpeisiin.

3.2. Lainausoikeuden yhdenmukaistamistarve

Vuoden 1988 vihreän kirjan seurannan yhteydessä komissio järjesti useita kuulemisia, joissa pyydettiin asiakirjasta kiinnostuneita ottamaan kantaa siinä esitettyihin kysymyksiin. Syyskuussa 1989 pidetyssä kuulemistilaisuudessa, jossa aiheina olivat levitysoikeus, oikeuden lakkaaminen ja vuokrausoikeus, huomattava enemmistö kannatti sekä vuokraus- että levitysoikeuden yhdenmukaistamista. Enemmistö kuulluista oli sitä mieltä, että pelkästään vuokrausoikeuden yhdenmukaistamista koskeva direktiivi olisi ollut epätäydellinen, ellei se olisi kattanut myös muun kuin kaupallisen lainauksen. Taloudelliselta näkökannalta katsoen lainausoikeus täydentääkin vuokrausoikeutta. Joissakin tapauksissa lainaus yleisölle jopa korvaa vuokrauksen. Sen vuoksi pidettiin tarpeellisena sisällyttää lainausoikeus direktiiviluonnokseen, jotta varmistettaisiin sisämarkkinoiden toiminta tällä alalla. Vihreän kirjan pohjalta ja edellä mainitun kuulemisen sekä muusta mielipiteiden vaihdosta saadun palautteen tuloksena komissio antoi ehdotuksen neuvoston direktiiviksi³. Siinä esitettiin sekä vuokraus- että lainausoikeuden yhdenmukaistamista. Lainausoikeuden yhdenmukaistamisen tarvetta koskevissa perusteluissaan komissio korosti muun muassa vuokraus- ja lainaustoiminnan välistä oikeudellista ja taloudellista yhteyttä. Komissio totesi, että jos vuokraus- ja lainausoikeutta ei käsitellä yhdessä, musiikki- ja elokuva-alan lainaustoiminnan jatkuvalla kasvulla voi olla huomattava kielteinen vaikutus vuokrausliiketoimintaan ja se voi siten tehdä vuokrausoikeudesta merkityksettömän.

Sekä neuvosto että Euroopan parlamentti yhtyivät mainittuun näkemykseen ja kannattivat lainausoikeuden yhdenmukaistamisperiaatetta.

² Vihreä kirja "Tekijänoikeudet ja teknologian haasteet; välittömiä toimia edellyttävät tekijänoikeuskysymykset" KOM (88) 172 lopullinen, 7. kesäkuuta 1988

³ Ehdotus neuvoston direktiiviksi vuokraus- ja lainausoikeuksista ja tietyistä tekijänoikeuteen liittyvistä oikeuksista, EYVL C 53, 28.2.1991, s. 35

3.3. Direktiivin lainausoikeuskäsite

Lainausoikeus määritellään direktiivissä yksinoikeutena kieltää tai sallia lainaus maksua vastaan tai maksutta.

Direktiivin 1 artiklan 1 kohdassa todetaan, että jäsenvaltioiden on säädettävä *"oikeudesta sallia tai kieltää tekijänoikeudella suojattujen teosten alkuperäiskappaleiden ja kopioiden sekä muiden 2 artiklan 1 kohdassa mainittujen kohteiden vuokraus ja lainaus"*. Direktiivin 2 artiklan mukaan lainausoikeus kuuluu tekijälle, esittäjälle, sekä äänitteen ja elokuvan tuottajalle. Direktiivi ei koske arkkitehtonisten tai taideteollisten teosten vuokraus- ja lainausoikeuksia (2 artiklan 3 kohta).

Direktiivin 1 artiklan 3 kohdassa lainaus määritellään *"saataville saattamisena rajoitetuksi ajaksi ilman suoraa tai välillistä taloudellista tai kaupallista etua, kun se tapahtuu yleisölle avointen laitosten välityksellä"*. Ensi sijassa näillä laitoksilla tarkoitetaan julkisia kirjastoja. Riippuen erityisesti termin *"julkinen"* määritelmästä kansallisessa laissa, korkeakoulukirjastot ja oppilaitosten kirjastot voivat myös kuulua soveltamisalaan. Vaikka näin olisikin, nämä kaksi jälkimmäistä kategoriaa edustavat kuitenkin, ainakin kattavan julkisen kirjastolaitoksen omaavissa jäsenvaltioissa, melko pientä osaa yleisölle avoimista lainauslaitoksista siinä mielessä, että ne ovat avoinna vain melko rajoitetulle ja erityiselle osalle yleisöä.

Vaikka direktiivissä säädetään velvollisuudesta ottaa käyttöön tai pitää voimassa yksinomainen oikeus lainata yleisölle, siinä kuitenkin sallitaan 5 artiklan mukaisesti tiettyjä poikkeuksia ja rajoituksia mainittuun oikeuteen. Direktiivin 5 artikla kuvastaa laatimishetkellä saavutettua kompromissia sisämarkkinoiden tarpeisiin mukautumisen ja toisaalta alalla jäsenvaltioissa vallitsevien erilaisten perinteiden huomioonottamisen välillä.

5 artiklan soveltamisala

Direktiivin 5 artiklassa säädetään yksinomaista lainausoikeutta koskevasta poikkeuksesta, joka ei ole velvoittava. Jäsenvaltiot voivat tietyn edellytyksin korvata yksinoikeuden korvausoikeudella tai jopa vapauttaa kokonaan korvauksesta. Lisäksi artiklassa jätetään jäsenvaltioille laajasti harkintavaltaa lainausoikeuden soveltamisessa.

5 artiklan 1 kohta

Jäsenvaltiot voivat direktiivin 5 artiklan 1 kohdan mukaan poiketa 1 artiklan 1 ja 3 kohdissa säädetyistä yksinomaisesta lainausoikeudesta sillä edellytyksellä, että ainakin tekijät saavat korvauksen. Direktiivin 5 artiklan 1 kohdan toisessa virkkeessä käsitellään korvausmäärää ja todetaan, että jäsenvaltiot voivat vahvistaa sen ottaen huomioon *"kulttuurin edistämisen tavoitteensa"*. Virkkeen sisällyttämistä ehdotti jäsenvaltio, joka aikoi luoda uuden kirjastojärjestelmän kulttuurin edistämiseksi. Koska siinä nimenomaan todetaan, että jäsenvaltiot *"voivat vapaasti vahvistaa tämän korvauksen"*⁴, tältä osin 5 artiklan 1 kohdan toiminnallista vaikutusta voidaan pitää rajallisena.

4

Ks. 5 artiklan 1 kohdan toinen lause

5 artiklan 2 kohta

Direktiivin 5 artiklan 2 kohdassa vahvistetaan, että jäsenvaltioiden ei tarvitse soveltaa yksinomaista lainausoikeutta äänitteisiin, elokuviin eikä tietokoneohjelmiin, ja toistetaan 5 artiklan 1 kohdan ajatus toteamalla, että "*jos jäsenvaltiot eivät sovelta 1 artiklassa säädettyä yksinoikeutta äänitteisiin, elokuviin ja tietokoneohjelmiin, niiden on otettava käyttöön ainakin tekijöille maksettava korvaus*". Koska 5 artiklan 2 kohdassa on kyse poikkeuksesta, komission mukaan säännöstä on tulkittava ahtaasti: yksinomaista lainausoikeutta on pidettävä sääntönä, ja silloin kun jäsenvaltio ei halua säätää yksinomaisesta lainausoikeudesta, ainakin tekijöille on myönnettävä oikeus korvaukseen. Direktiivin 5 artiklan 2 kohdassa vahvistetaan, että tämä periaate tekijöille maksettavasta korvauksesta on yhtä tärkeä säännöksessä mainitun kaltaisten teosten ja muun aineiston osalta.

5 artiklan 3 kohta

Direktiivin 5 artiklan 3 kohdan mukaan jäsenvaltio voi vapauttaa "*tietyt laitosten ryhmät*" korvauksen maksamisesta. Näihin laitosten ryhmiin voisivat kuulua perinteiset yleiset kirjastot, mutta myös korkeakoulukirjastot ja oppilaitosten kirjastot. Näillä jälkimmäisillä ryhmillä on kuitenkin vain rajallinen merkitys verrattuna yleisiin kirjastoihin, ainakin kattavan yleisen kirjastolaitoksen omaavissa jäsenvaltioissa. Jos tällainen jäsenvaltio vapauttaisi 5 artiklan 3 kohdan nojalla kaikki yleiset kirjastot 1 ja 2 kohdassa tarkoitetun korvauksen maksamisesta, se vapauttaisi suurimman osan lainauslaitoksista lainausoikeuden soveltamisalasta. Tämän seurauksena 1 artiklan 3 kohdassa määritelty lainausoikeus menettäisi riittävän sisältönsä, mikä olisi vastoin yhteisölaainsäätäjän tarkoitusta lainausoikeudesta säädettyä.

Lisäksi on pidettävä mielessä, että ottaessaan käyttöön tai pitäessään voimassa yleisölainauksen korvausjärjestelmän jäsenvaltioiden on noudatettava EY:n perustamissopimuksen 12 artiklaa (entinen 6 artikla) eikä niiden tule saattaa yhteisön oikeudenhaltijoita kansallisuuden perusteella eriarvoiseen asemaan. Tämä vahvistetaan direktiivin johdanto-osan 18 kappaleessa.

3.4. Jäsenvaltioiden direktiivin mukaiset velvollisuudet

Yhteenvedona voidaan todeta, että 1 artiklassa yhdenmukaistetaan tekijöiden yksinoikeus teostensa lainaamiseen yleisölle ja esiintyjien sekä äänitteen ja elokuvan tuottajien oikeus suojatun aineistonsa lainaamiseen. Vaikka 5 artiklassa annetaan jäsenvaltioille huomattavasti varaa poiketa yksinomaisesta lainausoikeudesta, ainakin tekijöille on suoritettava korvaus. Jäsenvaltiot voivat vahvistaa korvauksen määrän, mutta sen on vastattava direktiivin taustalla olevia tavoitteita sekä yleistä tekijänoikeussuojaa. Jäsenvaltiot voivat vapauttaa tietyt, mutta eivät kaikkia 5 artiklan 3 artiklassa tarkoitettuja laitoksia korvauksen maksamisesta.

4. TILANNE JÄSENVALTIOISSA

Seuraava kuvaus perustuu saatavilla olevaan tietoon sekä jäsenvaltioiden kanssa tehtyyn yhteistyöhön, josta säädetään direktiivin 5 artiklan 4 kohdassa.

Direktiivin 15 artiklassa jäsenvaltioita kehoitettiin saattamaan direktiivi osaksi kansallista lainsäädäntöä 1 päivään heinäkuuta 1994 mennessä. Useat jäsenvaltiot noudattivat velvoitusta mainitun päivämäärän jälkeen. Jäsenvaltioiden suorittama lainausoikeuden täytäntöönpano on johtanut siihen, että oikeuden sisällössä on kansallisella tasolla edelleen huomattavia eroja.

4.1. Jäsenvaltioiden kansallisella tasolla luomat lainausoikeudet

Joissakin jäsenvaltioissa on kaikkia teoksia koskeva yksinomainen lainausoikeus. Toiset ovat toteuttaneet edellisen sijasta korvausoikeuden. Direktiivin 5 artiklan 3 kohdassa tietyntyyppisten laitosten hyväksi säädettyä poikkeusta käytetään laajalti. Kreikka⁵, Ranska⁶, Irlanti⁷, Italia⁸, Portugali⁹, Espanja¹⁰ ja Yhdistynyt kuningaskunta¹¹ myöntävät yksinomaisen lainausoikeuden ainakin tietyntyyppisille oikeudenhaltijoille.

Kreikan tekijänoikeuslaissa myönnetään yksinomainen lainausoikeus tekijöille, esiintyville taiteilijoille, äänite- ja elokuvatuottajille sekä postuumijulkaisijoille.

Ranskassa yhdenmukaistettua lainausoikeutta ei ole pantu erikseen täytäntöön. Ranskan kannan mukaan voimassa olevassa laissa myönnetään jo tekijöille, esiintyjille sekä äänitteiden ja videoiden tuottajille yksinomainen lainausoikeus. Kulttuuriministeriö ilmoitti äskettäin, että sen aikomuksena on esittää direktiivin täytäntöönpaneva lakiluonnos lähitulevaisuudessa. Luonnoksessa ehdotetaan ilmeisesti suojattujen teosten lainauskorvauksen myöntämistä kirjojen tekijöille ja julkaisijoille.

Italiassa, jossa ei ollut lainausoikeutta ennen direktiiviä, on otettu käyttöön yksinomainen lainausoikeus (osana levitysoikeutta, mutta ilman että se lakkaa ensimmäisen myynnin jälkeen), joka koskee tekijöitä ja esiintyjä. Äänitteiden, elokuvien ja videoiden osalta yksinoikeus lakkaa 18 kuukauden kuluttua ensimmäisestä levityksestä lukien.

⁵ Täytäntöönpano sisällytettiin täysin uuteen 4. 3.1993 annettuun tekijänoikeuslakiin nro 2121/1993 (Virallinen lehti A, nro 25)

⁶ 1.7.1992 annettu laki nro 92-597, Virallinen lehti 153, 3.7.1992

⁷ S.I.44, Copyright and related Rights Act, annettu 1.1.2001

⁸ 16.11.1994 annettu laki nro 685 (Gazetta Ufficiale, Serie Generale, nro 293, 16.12.1994), jolla muutetaan 22.4.1941 annettua lakia nro 633 tekijän- ja lähioikeuksien suojaamisesta

⁹ 27.11.1997 annettu laki nro 332/97 (Diario da Republica, I Serie A nro 275, 27.11.1997, s. 6393), jolla muutetaan 14.3.1985 annettua tekijänoikeuslakia nro 63

¹⁰ 30.12.1994 annettu laki nro 43 (BOE nro 313, 31.12.1994), joka on myöhemmin yhdistetty henkistä omaisuutta koskevaan Espanjan lakiin

¹¹ 26.11.1996 annetut tekijän- ja lähioikeuksia koskevat säädökset (Copyright and Related Rights Regulations), joilla muutetaan tekijänoikeus-, malli-, ja patenttilakia (Copyright, Designs and Patents Act). Lainausoikeutta koskevaa vuoden 1979 lakia (Public Lending Right Act) sovelletaan samanaikaisesti

Irlanti pani direktiivin täytäntöön vasta äskettäin tekijän- ja lähioikeuksista säädetyllä lailla (Copyright and Related Rights Act 2000). Laissa myönnetään yksinomainen levitysoikeus. Oikeuteen sisältyy teoksen ja muun suojatun aineiston kappaleiden lainaaminen yleisölle.

Portugalin tekijänoikeuslaki sisältää yksinomaisen levitysoikeuden, joka myönnetään tekijöille, esiintyjille sekä äänitteiden ja videoiden tuottajille ja johon kuuluu nimenomaan lainausoikeus. Lainausoikeus pysyy voimassa levityksen jälkeen.

Espanjassa yksinomainen lainausoikeus myönnetään tekijöille, esiintyjille sekä äänite- ja elokuvatuottajille.

Brittiläisen lainausoikeusjärjestelmän mukaan Yhdistynyt kuningaskunta antaa yksinomaisen lainausoikeuden tekijöille, elokuva- ja äänitetuottajille sekä esiintyjille. Tekijöillä on oikeus korvaukseen, kun heidän kirjojaan lainataan yleisistä kirjastoista. Tekijänoikeutta ei rikota silloin, kun teoksen kappaleita lainataan oppilaitoksista tai kirjaa lainataan yleisestä kirjastosta, jos kirja kuuluu lainausoikeusjärjestelmän piiriin.

Yksinoikeuden sijaan tai sen lakattua Itävallassa¹², Tanskassa¹³, Suomessa¹⁴, Saksassa¹⁵, Luxemburgissa¹⁶, Alankomaissa¹⁷ ja Ruotsissa¹⁸ on myönnetty suojattujen teosten lainaamista yleisölle koskeva korvausoikeus.

Itävallassa lainausoikeus on osa levitysoikeutta. Tekijöille, esiintyjille, äänite-, ja elokuvatuottajille sekä yleisradio-organisaatioille myönnetään oikeus kohtuulliseen lainauskorvaukseen sen jälkeen, kun levitysoikeus on lakannut (eli ensimmäisen luvallisen levityksen jälkeen).

Tanskassa lainausoikeus on osa tekijöiden, esiintyjien sekä äänite- ja elokuvatuottajien yksinomaista levitysoikeutta. Yksinomainen lainausoikeus lakkaa kohteen ensimmäisen luvallisen levityksen jälkeen. Tämä ei koske digitaalimuotoisia elokuvateoksia eikä tietokoneohjelmia. Tekijät, kääntäjät, kuvittajat ja esiintyjät nauttivat korvausoikeutta, kun heidän teoksiaan tai muuta aineistoaan lainataan yleisistä kirjastoista.

¹² 28.6.1993 annettu laki (BGB1 nro 1993/93), jolla muutetaan tekijänoikeuslakia (BGB1.nro 1936/111)
¹³ 29.9.1998 annettu laki nro 706; 11.1.2000 annettu lainausoikeutta koskeva laki nro 21 ja 29.3.2000 annettu asetus lainausoikeuden korvaamisesta
¹⁴ Laki nro 446/1995, jolla muutetaan tekijänoikeuslakia (nro 404, annettu 8.7. 1961) ja 31.10.1997 annettu laki (nro 967/1997)
¹⁵ 23.6.1995 annettu laki (BGB1. I S. 842), jolla muutetaan 9.9.1965 annettua tekijänoikeuslakia (BGB1.I S. 1273)
¹⁶ 18.4.2001 annettu laki (Mémorial A nro 50, 30.4. 2001, sivu 1042)
¹⁷ 21.12.1965 annettu laki (Stb. 1995, 653), jolla muutetaan vuoden 1912 lakia tekijöiden oikeuksista ja jolla muutetaan lakia lähioikeuksista
¹⁸ 13.6.1997 annettu laki 1997:309

Suomessa on lainausoikeusjärjestelmä, joka perustuu vuoden 1961 lakiin eräistä kirjailijoille ja kääntäjille suoritettavista apurahoista ja avustuksista. Lainausoikeus kuuluu yksinomaiseen levitysoikeuteen, joka lakkaa aikanaan, lukuunottamatta elokuvateosten tai tietokoneohjelmien lainaamista yleisölle. Ainoastaan elokuvateosten ja tietokoneohjelmien tuottajille myönnetään siis yksinomainen lainausoikeus sen jälkeen, kun aineisto on levitetty yleisön keskuuteen. Muiden teosten tekijöillä on periaatteessa oikeus lainauskorvaukseen.

Saksassa yksinomainen lainausoikeus lakkaa ensimmäisen luvallisen levityksen jälkeen, ja tekijät nauttivat yksittäisistä lainaustoimista johtuvaa korvausoikeutta. Lainaamista harjoittavina laitoksina pidetään yleisiä kirjastoja sekä audio-visuaali- tai audiotallenteiden tai muiden alkuperäisteosten tai niiden kappaleiden julkisia kokoelmia.

Luxemburgin lainsäädännössä myönnettiin yksinomainen lainausoikeus tekijöille, esittäjille sekä äänite- ja elokuvatuottajille ehdolla, että se lakkasi, kun teos oli ensimmäisen kerran luvallisesti levitetty yleisön keskuuteen. Uudessa vuonna 2001 annetussa lainsäädännössä myönnetään korvausoikeus ainoastaan tekijöille ja esiintyjille. Direktiivin saattamiseksi kokonaisuudessaan osaksi kansallista lainsäädäntöä on annettava asetus. Asetuksessa vahvistetaan sekä korvauksen tosiasiallinen määrä että lainauskorvauksista vapautettujen laitosten luettelo.

Alankomaissa yksinomainen lainausoikeus lakkaa kohteen ensimmäisen luvallisen levityksen jälkeen. Alankomaiden laissa annetaan tekijöille, esiintyjille sekä äänite- ja elokuvatuottajille korvausoikeus.

Ruotsissa otettiin vuonna 1999 käyttöön uusi lainausoikeusjärjestelmä. Yleisistä ja koulujen kirjastoista tapahtuvasta kirjojen, äänitteiden ja painettujen nuottien lainaamisesta myönnetään korvaus. Puolet äänitteiden lainaamisesta saadusta korvaussummasta maksetaan tekijöille ja puolet esittäjille.

Belgiassa¹⁹ on päädytty yhdistelmäratkaisuun: aikaisemmin voimassa olleen tekijänoikeuslain lainausoikeutta sovelletaan edelleen tekijöihin ja esiintyviin taiteilijoihin sekä äänitteiden ja elokuvien tuottajiin. Mainitut oikeudenhaltijat nauttivat teostensa kappaleiden lainaamisesta yleisölle johtuvaa korvausoikeutta. Belgian laissa sallitaan audiovisuaalisten teosten ja äänitallenteiden lainaaminen korvausta vastaan ainoastaan kuuden kuukauden ajan kohteiden ensimmäisestä julkistamisesta lukien. Tietyt laitokset on vapautettu maksamasta korvausta lainaustoiminnastaan. Kuninkaan asetuksessa, jota ei ole vielä hyväksytty, määrättäneen korvauksen yksityiskohdista ja mahdollisista poikkeuksista.

¹⁹ 30.6.1994 annettu laki "Loi relative au droit voisins", nro SC 9586, Moniteur, 27.7.1994, s. 19297, joka koskee tietokoneohjelmia jjonka täytäntöönpano on sisällytetty ohjelmistodirektiivin täytäntöönpanevaan lakiin (Moniteur belge, 27.7.1994, nro 19315)

4.2. Lainausoikeuden toimivuus

Maksut

Komission käytettävissä olevien tietojen mukaan lainausoikeus ei näytä toimivan tyydyttävästi. Ilmeisesti eräissä jäsenvaltioissa ei makseta lainkaan korvauksia oikeudenhaltijoille. Tältä tilanne näyttää Belgiassa, Ranskassa, Kreikassa ja Luxemburgissa, mutta mahdollisesti myös muissa maissa. Toisissa maissa tietyt piirteet antavat aiheita huoleen suorasta tai epäsuorasta syrjinnästä: korvaus myönnetään vain maan omille tekijöille tai tietyllä alueella asuville tekijöille (Ruotsi). Eräät muut jäsenvaltiot myöntävät oikeuden korvaukseen vain maan omalla kielellä julkaistuille kirjoille (Tanska, Suomi).

Lainausoikeudesta hyötyjien piiri vaihtelee maasta toiseen. Eräät jäsenvaltiot myöntävät yksinoikeuden ainakin tekijöille. Maissa, joissa korvausoikeus käytännössä toimii, valtio vastaa useimmiten kirjastojen omistajana maksuista (Tanska, Ruotsi ja Yhdistynyt kuningaskunta). Itävallassa ja Saksassa liittohallitus ja osavaltiot (Länder) ovat ottaneet vastatakseen yleisten kirjastojen maksuvelvoitteesta. Sen sijaan Alankomaissa kirjastojen on itse vastattava maksuista. Maissa, joissa on säädetty yksinomaisesta lainausoikeudesta, myös kirjastojen on tekijänoikeuden käyttäjinä maksettava vaadittu sopimukseen perustuva korvaus.

Lainausoikeuden soveltamisesta vapautetut laitokset

Useimmat maat käyttävät hyväkseen mahdollisuutta vapauttaa tietyt lainaamista harjoittavat laitokset lainausoikeuden soveltamisesta.

Irlanti, Italia ja Alankomaat ovat soveltaneet vapautusta tiettyjen kirjastojen osalta. Irlannissa lainauksen yksinoikeutta ei rikota, kun oppilaitokset ja laitokset, joihin yleisöllä on pääsy, lainaavat aineistoa yleisölle korvauksetta. Italiassa valtiolle kuuluvat kirjastot ja äänilevykirjastot on vapautettu korvauksista. Alankomaissa kirjastot on vapautettu korvauksista lainatessaan heikkonäköisille. Lisäksi oppi- ja tutkimuslaitokset on sinänsä vapautettu korvauksista. Italiassa kirjastot, jotka kuuluvat valtiolle ja jotka lainaavat kirjoja, cd-levyjä ja tallenteita, on vapautettu lainausoikeuden soveltamisesta.

Myös Yhdistyneessä kuningaskunnassa tietyt yleiset kirjastot ja oppilaitokset on vapautettu lainausoikeuden soveltamisesta.

Espanjassa ja Portugalissa vapautusta on sovellettu laajasti. Vapautuksesta nauttivat museot, arkistot, kirjastot, sanomalehtikirjastot sekä äänilevy- ja elokuvakirjastot, jotka ovat luonteeltaan julkisia kulttuuri-, tiede- tai koulutuselimiä, ja joilla ei ole kaupallista tarkoitusta, ja Espanjan koulutusjärjestelmään kuuluvat oppilaitokset. Luettelo kattaa itse asiassa useimmat yleisölle avoimet lainaamista harjoittavat laitokset. Suomessa vapautus on myönnetty kaikille yleisille kirjastoille ja kirjastoille, joilla on tutkimus- tai opetustarkoitus.

Belgiassa ja Luxemburgissa on vielä hyväksyttävä asetuksia, joilla myönnettäneen vapautus tietyn tyypisille laitoksille.

Lainauksen kohteet

Direktiivin 5 pykälän suomia mahdollisuuksia poiketa lainauskorvauksista on käytetty jäsenvaltioissa vaihtelevassa määrin. Soveltaessaan lainausoikeutta jotkut maat eivät tee eroa lainauksen kohteiden, kuten kirjojen, videoiden ja äänitteiden välillä (Ranska, Saksa ja Itävalta), kun taas jotkut maat ovat ottaneet käyttöön tiettyjä kohteita koskevan yksinomaisen lainausoikeuden (vapauttamalla tai jättämällä vapauttamatta kirjastot maksuista). Joissakin maissa elokuva-aineiston lainaamista koskee yksinomainen lainausoikeus (mainittakoon erityisesti Tanska, Suomi ja Ruotsi). Italiassa yksinomainen lainausoikeus myönnetään äänitteiden ja videoiden lainaamiselle vain ensimmäistä levitystä seuraavien 18 kuukauden ajaksi. Ruotsissa ja Tanskassa yksinomainen lainausoikeus myönnetään cd-romien ja elokuvien lainaamiselle, mutta kirjoille myönnetään ainoastaan korvausoikeus. Ruotsissa nauhoille myönnetään ainoastaan korvausoikeus.

5. PÄÄTELMÄ

5.1. Lainausoikeus sisämarkkinoiden kannalta

Koska lainausoikeus oli direktiiviä 92/100/ETY koskevissa neuvotteluissa eniten keskustelua herättäneitä kysymyksiä, laatimishetkellä sovittu yhdenmukaistamisaste oli tärkeä edistysaskel, muttei välttämättä lopullinen ratkaisu.

Tavat, joilla useimmat jäsenvaltiot ovat saattaneet direktiivin osaksi kansallista lainsäädäntöä, ovat osoitus parannuksesta verrattuna lainaustoiminnan suojaan ennen direktiivin laatimista. On kuitenkin selvää, että yhdenmukaistaminen on saavutettu vain osittain ja että jäsenvaltioiden soveltamat lainsäädäntötoimenpiteet vaihtelevat vielä huomattavasti. Kaikki jäsenvaltiot eivät ole muuttaneet lakejaan, ja jotkut ovat tehneet vain vähäisiä muutoksia, joita ne perustelevat sillä, että voimassaolevat säädökset täyttävät direktiivin velvoitteet. Sen vuoksi ei ole lainkaan ilmeistä, että kaikki jäsenvaltiot ovat täyttäneet 5 artiklan mukaiset vähimmäisvaatimukset, joiden mukaan ainakin tekijöille on myönnettävä korvaus tiettyjen yleisten laitosten kautta tapahtuvasta teosten lainaamisesta.

Komissiolla ei ole ainakaan tällä hetkellä selvää näyttöä siitä, että lainausoikeuden suhteellisen vähäisellä yhdenmukaistamisella olisi ollut huomattavaa kielteistä vaikutusta joko oikeudenhaltijoiden taloudellisiin etuihin tai sisämarkkinoiden toimintaan.

Komissio on kuitenkin hiljattain saanut tietoa siitä, että kansallisella tasolla olisi mahdollisesti ollut täytäntöönpano-ongelmia ja että sisämarkkinoiden toiminnassa olisi ollut esteitä, jotka voivat johtua suhteellisen vähäisestä yhdenmukaistamisesta. Komissio tutkii tarkkaan mainitut huolenaiheet ottaen samalla huomioon äskettäin ainakin joissakin jäsenvaltioissa kansallisella tasolla valmistellut lakimuutokset. Vaikka huolenaiheita on tässä vaiheessa ilmennyt melko vähän, itsetyytyväisyyteen ei ole aihetta. Komissio on sitoutunut perustamissopimusten valvoja-asemassaan huolehtimaan siitä, että lainausoikeus on täydellisesti voimassa kaikissa jäsenvaltioissa seitsemän vuoden kuluttua direktiivin voimaansaattamismääräajasta lukien.

5.2. Näkymät

Sekä tietovälinemarkkinat että kirjastojen asema ovat syvien muutosten kohteena. Yleiset kirjastot parantavat jatkuvasti palvelujaan ja hyödyntävät uusia alueita, jotka liittyvät kaikkien tietovälinetuotteiden lainaamiseen yleisölle uuden digitaaliympäristön keinoin. Oikeudenhaltijat, kustantajat, kulttuuriyhteisö ja poliittiset päättäjät seuraavat kehitystä tarkkaan.

Uuden teknologian käyttö yleisissä kirjastoissa on vielä kokeiluvaiheessa. Kaikkea kirjastojen uuden teknologian käytössä tapahtuvaa kehitystä on edelleen seurattava pitäen erityisesti silmällä sen mahdollista vaikutusta sisämarkkinoiden toimintaan sekä vuokraus- ja lainaustoimintaan.

Tällä hetkellä on vaikea arvioida, korvaavatko ja missä määrin, on-line-levityksen uudet muodot, joita direktiivin tämänhetkinen soveltamisala ei kata, kirjastojen perinteisen yleisölainauksen. Komissio varmistaa tältä osin direktiivin sisältämien yleisölle lainausta koskevien säännösten toimivuuden. Samassa hengessä se jatkaa yleisölainauksen toimivuuden tutkimista ja seuraa lainaamista harjoittavissa laitoksissa tapahtuvaa uuden teknologian kehitystä arvioidakseen alalla mahdollisesti kaivattavia toimia.